

İtibar-ı Millî Bankası

XIX. yüzyılda Osmanlı'da siyasî ve hukukî alanda başlayan değişimlere ek olarak klasik döneme ait ekonomik ve toplumsal yapıda da değişimin işaretleri görülmüştür. Ekonomik yapıdaki değişimle beraber nüfusun da artması sonucu bürokratlar, tacirler ve bankerler gibi yeni sosyal sınıflar oluşmaya başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Osmanlı para ve bankacılık sisteminin temelleri de XIX. yüzyılın ortalarına doğru atılmıştır. Ülkede bankalar kuruluncaya kadar bütün banka ve kredi işlemleri Galata sarrafları ile yürütülmüştür. Çoğu levanten olan Galata bankerleri; Tanzimat ile canları ve malları güvence altına alındıktan sonra faaliyet alanlarını genişletmişler, Osmanlı Devleti'nin malî sistemi üzerinde denetim kurabilmişlerdir.

Osmanlı'da ilk bankanın kuruluşu da bu bankerler aracılığıyla olmuştur. XIX. yüzyılın ortalarına doğru bir para reformu yapan Osmanlı Hükümeti ile anlaşılan Alleon ve Baltazzi bir kredi operasyonu ile döviz darlığı sorununu çözerek güven sağlamışlardır. Böylece Alleon ve Baltazzi 1847'de "Banque de Constantinople" olarak ilk bankayı kurma iznini Osmanlı Devleti'nden almışlardır. Bankanın faaliyeti 5 sene kadar sürmüş ve 1852 yılında kendini fesh etmiştir.

Kırım Savaşı süresince tedavül edilen kaimeler ve dış borç sorunu Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki finans çevrelerinin desteğine olan ihtiyacın fark edilmesini sağlamıştır. Dış ticaret ilişkilerinin sürdürülebilmesi için bankacılık işlemlerini yapacak kuruluşlar gereklidir. Bunun üzerine hükümet yabancı sermayenin yardımıyla bir banka kurmayı denemiş, İngiliz ve Fransız sermayedarlarından alınan tekliflerden İngiliz teklifi tercih edilmiş ve 1856 yılında "Ottoman Bank (Bank-ı Osmani)" kurulmuştur.

1862 yılında sınırlı imkânlarla sahip Ottoman Bank yerine, daha kudretli bir mali müessesenin kurulması ile ilgili ilk adımlar atılmıştır. Osmanlı Devleti imtiyaz sahibi olacak bu bankanın tek bir devletin nüfuzu altında olmasını istemediğinden İngiliz ve Fransızların ortak sermayesi ile kurulmasını planlamıştır. Bu nedenle önce Ottoman Bank tasfiye edilerek, Ottoman Bank'ın İngiliz kurucularına Fransa'dan bir grubun katılmasıyla 1863 yılında "Bank-ı Osmanî-i Şahane" kurulmuştur. Bankanın faaliyet merkezi İstanbul olmakla beraber Londra ve Paris'ten idare edilmektedir. Kâğıt para ihracı imtiyazını alan bankanın otuz yıllık imtiyaz süresi boyunca, hükümet hiçbir biçimde kâğıt para basmayacak veya bir başka kurum tarafından basılmasına izin vermeyecektir.

Ziraat alanında çiftçinin kredi ihtiyacını karşılamak üzere Mithat Paşa öncülüğünde Memleket Sandıkları adıyla oluşturulan sandıklar zamanla Menafi Sandıklarına dönüştürülmüştür. Ardından söz konusu örgütlenmenin bir banka şeklinde daha modern bir finans kuruluşu olarak örgütlenmesi fikriyle hazırlanan mevzuat 1888 yılında yürürlüğe girmiş ve Menafi Sandıkları lağv edilerek yerlerini Ziraat Bankası almıştır. Memleket Sandıklarının kuruluşundan az sonra yine Mithat Paşa öncülüğünde İstanbul'da Emniyet Sandığı adı altında oluşturulan müesseseler halk arasında tasarrufu teşvik etmeyi amaçlamıştır.

1888 yılında kurulan kayda değer bankalardan biri olan Selanik Bankası bir Türk anonim şirketi olmakla beraber sermayesinin çoğu Musevilerin, Fransız ve Belçikalıların elindedir. Osmanlı'da bu bankalardan başka çoğu yabancı sermayeli olmak üzere çeşitli bankalar kurulmuş, dünyanın belli başlı bankalarının şubeleri açılmıştır.

Ancak 1914 yılında Osmanlı Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde savaşın olağanüstü koşulları ekonomide bir anlayış değişikliğini tetiklemiş; liberal iktisatçıların yerine millî iktisatçıların görüşleri benimsenerek, milli iktisat politikaları uygulamaya konulmuştur. Devlet iktisadi yaşama doğrudan katılmıştır. Savaş ortamında kapitülasyonlar tek taraflı

olarak kaldırılmış, koruyucu bir dış ticaret politikasına geçilmiş, spesifik tarifeler yürürlüğe konmuştur. Devlet dış ticareti “İhracat Heyeti” aracılığıyla doğrudan üstlenmiş, kambiyo işlemleri Kambiyo Muameleleri Merkez Komisyonu aracılığıyla denetlenmiştir. İç ticarete de benzer politikalar uygulanmıştır. Piyasanın millileştirilmesi amaçlanmış, kooperatifler aracılığıyla ticaretin yabancı ve gayrimüslimlerden alınarak Müslüman-Türk unsura devri öngörülmüştür. Aynı zamanda ulusal bankacılık gündeme gelmiş, Osmanlı Bankasının yerini alacak bir devlet bankasının temelleri atılmış, taşrada Müslüman-Türk eşraf millî banka kurmaya özendirilmiştir.

Millî bir banka kurulması yönelimlerinde savaş sırasında Osmanlı Bankasının bir devlet bankası olsa da bankanın İngiliz ve Fransız ortaklarının Osmanlı'nın karşısındaki blokta yer almalarının etkisi büyüktür. Sözleşmesi gereği Türk statüsünde olan Osmanlı Bankasının İngiltere ve Fransa ile olan bağlantısı Osmanlı'yla ilişkilerine yansımış, Osmanlı'nın iktisadî ve siyasî bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Bankasının ülke çıkarlarıyla bağdaşmayan tutumunun gözlemlenmesi aslında II. Meşrutiyet yıllarında başlamıştır. Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları yıllarında Osmanlı aleyhine bir tutum içinde olan Banka, Birinci Dünya Savaşı yıllarında da savaşın finansmanı ile ilgili konularda devlete güçlük çıkarmaya devam etmiştir. Bir süre finansman desteği alınabileceği düşüncesiyle beklenmiş, sonunda Maliye Nezaretine vekâlet eden Talat Paşa tarafından Bankanın yönetiminde düşman devletlerin tebaaları durumundaki müdürlerin kalmasına izin verilmeyeceği bildirilmiş ve Osmanlı tebaasından yöneticiler atanması istenmiştir. Hükümetin bu konudaki baskısı ile Bankadaki üç yönetici görevlerinden ayrılmış, yerlerine üç Osmanlı vatandaşı getirilmiştir. Diğer İngiliz ve Fransız uyruklu memurlar ülkelerinin silahlı kuvvetlerine katılanlar dışında görevde kalmışlardır.

Savaş sırasında ulusal bir bankaya sahip olunmamasının yarattığı bu tür sorunlar karşısında hükümet çözüm yolları arayışına girmiştir. Bunlardan biri Osmanlı Bankasının devlet bankasına dönüştürülmesidir. Cavit Bey, Talat Bey'in telgrafla bildirdiği bu karara karşı verdiği cevapta; Bankanın hissedarlarının muvafakati olmaksızın Bankayı satın almaya hakları olmadığını, Bankanın aynı ticari unvan ile Türkiye'de ve yurt dışında faaliyet gösterdiğini, dolayısıyla işlemlerinin bir kısmını yapıp diğer kısmını yapmamanın mümkün olmayacağını, bu uygulamanın yok hükmünde olacağını belirtmiştir. Cavit Bey, her şeye rağmen Bankadan kredi sağlanabileceğinden umutluydu. Cavit Bey'in kaygılarından biri de Banka alınsa bile idaresini sağlayacak personel yokluğu ile Bankanın yönetilmesi için başka milletlerden uzmanlara duyulan ihtiyaçtı.

Bu koşullarda ılımlı bir yol izleyerek millî bir banka kurulması ve bu millî bankanın zamanla devlet bankasına dönüşmesi planlanmıştır. Çünkü hükümet, devlet bankası olarak ayrıcalığı 1925 yılında sona eren Banka ile sözleşmesini feshederek uluslararası malî çevrelerde kapitülasyonların kaldırılışının yarattığı kaygıları daha da artırmak istememiştir.

Millî nitelikte kurulacak olan bankanın hazırlıkları sırasında İttihat ve Terakki'nin yarı resmi yayın organı olan *Tanin* gazetesi tarafından etkili bir kampanya yürütülmüştür. Millî banka kurulması için kamuoyunun desteğini kazanmaya çalışan gazetenin başlattığı kampanyayı diğer gazeteler de desteklemiştir. Bu gazeteler millî bankanın ülkenin iktisadi bağımsızlığı için zorunluluğundan söz etmiş, iktisadi kalkınmanın ancak böyle bir kuruluşun varlığı ile gerçekleşebileceğini vurgulamışlardır. İttihat ve Terakki Cemiyeti bankanın kuruluşuyla yakından ilgilenmiş, gerekli sermayenin toplanabilmesi için çalışmıştır. Cemiyetin İstanbul'daki genel merkezinden vilayetlere gönderilen genelgede milli banka girişiminin önemi vurgulanarak, vatandaşlar iktisadi cihada çağırılmıştır. Cemiyetin ideoloğu Ziya Gökalp tarafından hazırlanan genelgede “*İttihat Terakki Cemiyeti'nin teşviki ve Babiâli'nin yardımlarıyla kurulan*

Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasının siyasal bağımsızlığı sınırlayan engelleri ortadan kaldıracığı, şiddetle ihtiyaç duyulan milli kalbe sahip hale getireceği, özellikle ülkü ve seviyenin yükselmesi ile ilgili büyük faydalar sağlayacağı" belirtilmiştir.

Banka meselesine bu yaklaşım yabancı ve gayrimüslimler tarafından kabul görmemiştir. Cavit Bey 1916 yılına ait bir anısında, milli banka hakkında *Hilâl* gazetesinin yazdığı makalelerin, bu konu nedeniyle mevcut olan gerginliği artırdığını, Mösyö Wasserman'ın bu durumdan şikâyet ettiğini ve "*mahafili hükümette de froissé*" olduklarını söylediğini aktarmıştır. Cavid Bey'in Talat Bey'e tavsiyesi gazetelerin bu gibi propagandalarda biraz daha az şoven olmalarının fena olmayacağı yönündedir. Yine Cavit Bey'in aktardığına göre Mösyö Wasserman Almanya'nın Osmanlı'dan olan alacaklarından şimdiden vazgeçmemesinde Türkiye'deki bu şovenizmin etkisi olduğunu ileri sürmüş, bu durumu Bağdat işinin bitirilmemesi, gazetelerin lisanı ve milli banka konusu ile örneklendirmiştir. Almanlar bu nedenle harpten sonra Türkiye'de Almanlar için yer olup olmayacağına tereddütlüdür.

Bankanın kuruluş yılı olan 1917'de harp yıllarında yapılan servetlerin iktisadi faaliyetlerde kullanılmasının ülkeye sağladığı menfaatler karşısında servetlerin meşru veya gayri meşru oluşunun ikinci planda olduğu görüşü mevcuttur. 1916 yılında başlayan bu yaklaşım 1917'de zirvesine ulaşmıştır. Millî şirketlerin sayısının arttığı bu dönemdeki kuruluşların en mühimlerinden biri şüphesiz "İtibar-ı Millî Bankası"dır. 1 Ocak 1917 (H. 7 Rebî'u'l-Evvel 1335 ve R. 19 Kânûn-ı Evvel 1332) tarihinde yayınlanan İrade-i Seniyye'ye göre merkezi Dersaadet'te olmak üzere dört milyon Osmanlı lirası sermayeli ve otuz sene süreyle Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası adı altında bir banka kurulması amacıyla Biga Mebusu Cavid Bey ile arkadaşlarına Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Vükelâ kararıyla ruhsat verilmiştir.

Banka nizamnamesine göre banka işlemlerini yerine getirmek üzere Biga Mebusu Cavid ve İstanbul Mebusu Hüseyin Cahid Bey ve tüccardan Tefik Beylerle (vâzi'u'l-imza) nizamnâme esasları gereğince oluşturulacak hisse senetleri sahipleri arasında bir Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur. Şirketin sermayesi onar Osmanlı liralık dört yüz bin hisse senedine bölünmüş olmak üzere dört milyon Osmanlı lirasından ibarettir. Hisse senetleri birer, beşer, onar, yirmişer, ellişer ve yüzer hisse olmak üzere altı tertibe bölünmüştür. Bu tertiplerin her biri için ayrılacak hisse senetlerinin miktarını idare meclisi belirleyecektir. Hisse senetlerinin değerinin düşük tutulmasındaki amaç, paydaş sayısını artırarak Bankanın sermayesini güçlendirmektir. Hisse senetleri Türkçe düzenlenecek ve ihraç olunmadan önce numuneleri tasdik edilecek ve Ticaret Nezaretine bırakılacaktır. Hisse senetlerinin tamamı nama yazılı ve Osmanlı tebaasına ait olacaktır. Böylece Bankanın millî kimliği korunarak, yabancıların kontrolüne girmesi önlenmek istenmiştir.

Şirketin müddeti nizamnâme hükümlerine uygun olarak uzatılmadıkça veya durdurulmadıkça nizamnamede belirtilen kesin kuruluşun gerçekleşmesi tarihinden itibaren otuz senedir. Sermayenin toplamına talip kayıt ve imza ve yüzde ellisi tamamlandıktan sonra şirket, kesin surette kurulmuş sayılacaktır.

İttihat ve Terakki, halkı Banka sermayesine katkıda bulunmaya teşvik için büyük çaba harcamıştır. İtibar-ı Millî Bankasının ilk içtimasında "*souscription'un muvaffakiyeti için sürenin uzatılmasına karar verildiğine*" anılarında yer veren Cavit Bey'in aktardığına göre her tarafa temsilciler gönderilmesi, İstanbul'da heyetlerin çalışması, genel merkezde ve devlet dairelerinde konuyla ilgilenilmesi, büyük çaplı propaganda yapılması istenmiştir.

Hisse senetlerine ilk yazılan Sultan Mehmet Reşat 200 hisse senedi olarak Banka hissedarları arasına girmiş, Padişah'ın bu davranışı *Tanin* gazetesi tarafından "*büyük ve ulvi numune-i imtisal*" olarak nitelenmiştir. Ancak yine de çabalar beklenen sonucu vermemiş, hisse senetlerine yazılmanın son günü yaklaşmış olmasına rağmen kayıt altına

alınmayan hisse senetleri kalmıştır. Bu nedenle Bankanın kurucularından Maliye Nazırı Cavit Bey'e, kesin olarak kuruluşundan hemen önce kabul edilen bir kanun ile Bankanın çıkaracağı hisse senetlerini devlet adına satın alma yetkisi tanınmıştır. Bu yetki ile Maliye Nazırı, sermayenin 1/8'ine karşılık gelen 500.000 OL'lık 50.000 hisse senedini devlet adına satın alma yetkisine sahipti. Bu hisse senetleri devletindi ve hiç bir suretle başkasına satılamazdı. Maliye Nazırı 28 Şubat 1917(15 Şubat 1332) akşamına kadar kayıt olunduğuna dair haber alınmayan geriye kalan hisseleri de ikmal suretiyle satın almaya yetkiliydi. Bu hisse senetleri münasip zamanda elden çıkarılabilecekti.

Banka olağan bankacılık işlemleri dışında her türlü hususi müesseseler ve devlet müesseselerini finanse etmek, bunların sermayelerine katılmak gibi faaliyetlerde bulunabilecekti. Bu bağlamda Bankaya ilk olarak Ergani Bakır Madenlerini işletmek yetkisi verilmiştir. Banka, bu madenleri denize bağlayacak bir demiryolu işletmesinin imtiyazını almıştır. Ancak Bankanın gerekli sermayeyi Alman bankalarından sağlaması Bankanın milli niteliğine aykırı bulunmuştur.

Büyük yabancı bankalar karşısında yeni müessesenin varlığını korumak ve gelişmesini sağlamak için, kendisine bazı vergi ve resim muafiyetleriyle birlikte birtakım imtiyazlar tanınmıştır. 21 Şubat 1917 (8 Şubat 1332) tarihli bir Kanun ile Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasına aşağıdaki ayrıcalıklar tanınmıştır:

- Bankanın sermayesi, ihtiyat akçesi, temettuatı, faaliyetlerini yerine getirmesi için gerekli olan menkul ve gayrimenkulleri, binaları ve depoları gerek mevcut olan ve gerek gelecekte ihdas edilecek olan her türlü rüsum, tekâlif ve harçtan muaftır.
- Bankanın hisse senetleri ile teşekkülüne dair ve Banka ile resmi daireler arasında yapılacak işlemlere ilişkin evrak ve senetler ve ilanlar damga resminden ve Hicaz Demiryolu bağışından muaftır.
- Bankanın ilk kuruluşunda yabancı memleketlerden getirilecek mefruşat, levazım, kasa ve teferruatı gümrük resminden muaftır.
- Bankanın hisse senetleri tüm resmi dairelerce kefalet akçası olarak ve bedellerinin tesviye edilmiş miktarının tamamı üzerinden kabul edilir.
- Banka Memalik-i Osmaniye'de gerçekleşecek haberleşmesinden ve nakitler ve saire irsalatından dolayı posta ve telgraf ücretinden muaftır.

Nizamnameye göre Banka en az yedi en çok iki üyeden oluşan bir idare meclisi tarafından yönetilecektir. Bankanın genel müdürü, idare meclisinin doğal üyesidir. İdare meclisi üyelerinin medeni haklardan yoksun olmamaları ve Osmanlı uyruğuna tabi olmaları gerekmektedir. Bu durumun istisnası sadece "müdür-i umumi"dir. Nizamnameye göre ilk on sene için idare meclisi tarafından ecnebi müdür-i umumi seçilebilecektir. Nitekim ülkede mesleki alanda uzmanlaşmış eleman azlığının zorunlu bir sonucu olarak millî nitelikte olması öngörülen Bankanın ilk Müdür-i Umumisi Avusturya-Macaristan uyruklu Victor Weil olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak daha önce de Türkiye'deki şovenist tutumlardan rahatsız olduğunu bildiren Wasserman, bu kez Almanya'dan müdür istenmemesinden rahatsızlık duymuştur. Cavit Bey hükümetin böyle bir mecburiyeti olmadığını, Wasserman'ın bunu "*onauque de tach*" olarak nitelendirdiği durumun kötü niyetli olduğunu belirtmiştir. Cavit Bey anılarında Mösyö Wasserman'ın banka meselesinin kendilerini çok etkilediğini, Banka Meclisi İdare azasının genellikle Fransız muhibbi olduklarını bile söylediğini aktarmıştır.

Daha başlangıçta Osmanlı Bankasına bir alternatif olarak düşünölen Bankanın bir devlet bankasına dönüştürölmesi konusunda Banka idarecilerinin niyetleri savaşıñ son yılında bakidir. Ancak mütareke yıllarında büyük zorluklarla karşılaşarak bilançolarını üst üste zararla kapatan İtibar-ı Millî Bankası ise Osmanlı Bankasının işlevlerini yerine getirecek bir yapıya kavuşmamıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında banka sistemi hala yabancı bankaların hâkimiyeti altında olup, Osmanlı Bankası devlet bankası rolünü yerine getirmektedir. Düyun-u Umumiye İdaresi'nin bankeri durumundaki Banka, para çıkarmak tekeline sahipti. Devlet istikrazlarına aracılık etmekte veya bunları doğrudan doğruya üzerine almaktaydı. Bu işlevleri sebebiyle Türk Hükümeti üzerinde önemli bir baskı oluşturabiliyordu. Dolayısıyla Türk para sistemi ülke dışındaki mali çevrelerin politikalarına bağılı oluyordu. 1924 yılı başında hükümet Osmanlı Bankasını bir devlet bankasına dönüştürmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Ancak ülkenin içinde bulunduğu zorlu durum bu girişimin sonuçlanmasına imkân vermediğı için Sözleşme'nin süresi 1935 yılına kadar uzatılmıştır.

Ülkenin ekonomik olarak bağımsız hareket edememesinin sonuçlarının özellikle savaş yıllarında tecrübe edilmesinin etkisiyle yeni yönetim 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Toplantıya katılan tüccar grubunun bankalara ilişkin esasları arasında *“münasip bir isim altında bir ticaret ana bankası teşkili”* vardır. *“Tüccarın hükümette olan matlubatı bankaya verilerek ahab-ı matlube mazbatalarına mukabil banka senedi itası, çıkarılacak hisse senetlerinin Türkiye tebaasına ve Türk Anonim şirketlere tahsisi”* esası kabul edilmiştir. Hükümetin dahi bankaya bir sermaye koyarak hissedarlığa iştiraki söz konusu edilmiştir.

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan sermaye gruplarının taleplerinin göz önünde bulundurularak ekonomik faaliyetlerin düzenlendiğı Cumhuriyetin bu ilk yıllarında bankacılık alanındaki en önemli gelişmelerden ilki, ticaret grubunun bir ticaret ana bankası kurulması yönündeki talebinin yerine getirilmesidir. 26 Ağustos 1924 tarihinde kurulan Türkiye İş Bankası özel bir ticaret bankası statüsünde olsa da İtibar-ı Millî Bankası ile benzerlikler göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın inisiyatifi ile kurulan Türkiye İş Bankasının Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasına benzer şekilde kurucularının ve yönetim kurulu üyelerinin iktidara yakın olmaları ve faaliyetleri ve ayrıcalıkları gibi nedenlerle Bankanın, yarı kamusal bir görünümde olduğı değerlendirilmiştir.

1.000.000 TL sermayeli Türkiye İş Bankasının ilk ana statüsünü onaylayan 20 Ağustos 1924 tarihli Kararname'de; bankacılık işlemlerini yerine getirmek üzere Türkiye İş Bankası adı altında kurulmasına girişilen şirkete ait dâhili nizamname tasarısının incelenerek uygun bulunması üzerine ve sermayenin %10'unun İtibar-ı Millî Bankasına yatırıldığına dair cari hesap cüzdanı görölmüş olduğundan tasdiki kabul edilmiştir.

Bu arada Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası, idaresine ve dâhilî nizamnameye yönelik birtakım düzenlemelerle faaliyetlerini sürdürmüştür.

Bankanın İdare Meclisi Başkanlığına Cavit Bey ve Hüseyin Cahit Bey'den sonra seçilen Mehmet Şerif Paşa, 1924 yılında bir kez daha nizamname hükümleri gereğı azalar arasından İdare Meclisi Başkanlığına seçilmiştir. 1924 yılı Ağustos ayında bu kez İdare Meclisi Başkanlığında görölen isim azalar arasından seçilen Hasan Tahsin Beyefendi'dir. 1925 yılında Hasan Tahsin'in istifası üzerine boşalan başkanlığa Necmettin Molla Beyefendi seçilmiştir.

28/06/1924 tarihli boş bulunan İtibar-ı Millî Bankası Meclis İdare azalıklarına yapılması düşünölen tayinlerle ilgili resmi yazışmada seçilecek üç aza için Fırkanın namzet olarak gösterdiği isimler anılmıştır. Bunlar; eski Maliye müfettişlerinden ve Anadolu Şimendifer Müfettişi Umumisi Muhtar, tüccardan Ragıp Paşazade Şakir Bey, emekli Ziya

Paşa'dır.

Yine 1924 yılında Bankanın kuruluşundan itibaren Umumi Müdürlüğünü yapan Weil'in yerine, başka bir isim getirilmiştir. Nizamnamedeki "*müdürü umuminin teba-ı ecnebiyeden dahi intihab edilebileceği*" şeklindeki ifadeye atıfta bulunularak Banka idare heyeti tarafından belirlenen İtalyan tebaasından Mösyö İtalo Rossi'nin tayini onaylanmıştır.

Nizamnameye yönelik değişikliklerle ilgili olarak ise 1926 yılında Bankanın dâhili nizamnamesinde yer alan "*şirketin unvanı Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası'dır*" tabiriyle diğer maddelerindeki bazı tabirlerin değiştirilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca nizamnamenin Bankanın "*iskonto için kabul edeceği senedat-ı ticariye esas imzalarla*" ilgili maddesi ile "*idare meclisinin sahip olduğu yetki çerçevesinde yapacağı işler için vereceği vekâletle*" ilgili maddesi de değiştirilmiştir.

1926 yılı sonunda İtibar-ı Millî Bankası sermayesinin 2.027.220 liralık kısmı (%50,68'i) ödenmiş durumdaydı. Bir milyonu kendi kasasında, iki milyonu bankalarda olmak üzere üç milyonun üzerinde nakde sahipti. İş Bankası tarafından yaptırılan bir istihbarata göre; paylarının yarısı ödenmiş ve hisse büyüklüğü 200'ün üzerinde olan İtibar-ı Millî Bankası hissedarlarının sayısı 110'du. Bu hissedarların temsil ettikleri tutar, 1.134.840 liraydı. 100-200 arasında hisseye sahip olan hissedarların sayısı ise 30 civarında olup 4.500 hisse ya da 45.000 liralık sermayeyi temsil etmekteydiler. Geriye kalan sermayenin küçük paylardan oluştuğu ve dağılmış durumda olduğu belirtilmiştir. Maliye Vekâleti ve diğer resmi kuruluş hisseleri dolayısıyla sermayesinin yaklaşık 1/3 ü devlet kontrolündeydi.

Bu özellikleriyle 1920'li yıllarda İtibar-ı Millî Bankası ile birlikte Türkiye İş Bankası hissedar yapısı ve millî nitelikleri ile birbirine benzeyen iki banka olarak faaliyetlerine devam etmiştir. İki bankayı birleştirerek; Türkiye İş Bankasını güçlendirmek, İş Bankasının daha çok şube açmasını sağlamak; benzer yapıda benzer faaliyetler yürüten iki bankanın gereksiz rekabetinin önüne geçmek istendiği anlaşılmıştır. Bu birleşmenin daha deneyimli, örgütü daha geniş ve sadece yarısı ödenmiş de olsa sermayesi daha büyük olan İtibar-ı Bankasının bünyesinde olması makulken, Türkiye İş Bankasının bünyesinde gerçekleştirilmiş olması, iktisadî nedenlerden çok siyasî nedenlerle açıklanmaktadır.

Mart 1927'de merkezi İstanbul'da olan İtibar-ı Millî Bankası ile merkezi Ankara'da olan İş Bankası'nın birleşeceği yönünde haberler basına yansımıştır. Vakit gazetesi bu bankaların birleşmesini "*iktisadi hayatı şiddetle alakadar eden bir hadise*" başlığıyla vermiştir. İki bankanın sermayelerinin birleşmesi ile vilayet merkezlerinde bulunan şubeleri de birleştirilecektir. Birleşme konularını görüşmek üzere 1925 yılında göreve getirilen İtibar-ı Millî Bankası Meclis İdare Heyeti Reisi Necmeddin Molla Ankara'ya gitmiştir. İtibar-ı Millî Bankası olağanüstü genel kurulunun İş Bankasına katılmayı kabul etmesiyle sona yaklaşmıştır. İtibar-ı Millî Bankası hissedarlar genel kurulu 1926 yılı bilançosunu onaylamış ve birleşme işlemlerini yürütecek olan Trabzon Mebusu Hasan (Saka) Bey'i idare meclisine seçmiştir. İtibar-ı Millî Bankası üyelerinden üçünün aynı zamanda İş Bankası kurucuları arasında yer alması, diğer üç üyenin mebus olması, hisselerin yaklaşık üçte birinin hükümet tarafından kontrol ediliyor olması birleşmeyi kolaylaştıran etkenler arasında sayılmıştır. Birleşme sürecini sonuçlandırmak için İtibar-ı Millî Bankasının son idare meclisine alınan Hasan (Saka) Bey'in işlemlerin yerine getirilmesinde oynadığı etkin rolün de birleşmeye katkısı olduğu söylenmektedir.

Birleşme ile ilgili yasal düzenlemelerin yapılması için "8 Şubat 1332 tarihli Kanun gereğince İtibarı Milli Bankasının sahip olduğu imtiyazlar ve muafiyetlerin Türkiye İş Bankasına devrine ve 14 Şubat 1332 tarihli kanun hükmünün İş Bankası hisse senetleri hakkında da uygulanmasına dair kanun tasarısı" 21 Haziran 1927 de Meclise sunulmuştur. Kanun layihasının gerekçesinde Türkiye İş Bankası Hissedarlar Heyeti Umumiyesinin 21 Mart 1927 ve İtibarı Milli

Bankası Hissedarlar Heyeti Umumiyesinin de 10 Mayıs 1927 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantılarında kabul edilen kararlara göre İtibarı Milli Bankasının Türkiye İş Bankasına katılmasının karar altına alındığı belirtilmiştir. Bu katılmanın kanuni sonucu olarak İtibarı Milli Bankasına ait bütün iş ve işlemlerin Türkiye İş Bankasına devredilerek bundan sonra her iki bankaya ait bütün işlemlerin İş Bankası tarafından yerine getirilmesinin doğal olacağı belirtilmiştir. Buna göre 8 Şubat 1332 tarihli Kanun ile İtibarı Milli Bankasına sağlanan bütün imtiyaz ve muafiyetlerin, Türkiye İş Bankasına devredilmesi uygun görülmüştür. Aynı şekilde İtibarı Milli Bankası hisse senetlerinden 500.000 lira değerinde bir miktarın devlet adına ve hesabına satın alınması ve muhafaza edilmesinden dolayı 14 Şubat 1332 tarihli Kanun hükmünün de hükümetin elinde bulunan İtibarı Milli Bankası hisse senetlerinin aynı miktarda İş Bankası hisse senetleri ile değiştirilerek dışarıya satılamaması suretiyle Türkiye İş Bankası hisse senetlerine uygulanması uygun görülmüştür.

Kanunun Mecliste kabulünden hemen sonra 29 Haziran 1927 tarihinde İstanbul'da birleşme sözleşmesi imzalanmıştır. Söz konusu sözleşmeye göre; İtibar-ı Millî Bankası tüm menkul ve gayrimenkul varlığı ve sahip olduğu tüm hak ve menfaatler ile tüm borç, alacak ve taahhütlerini geriye dönüşü olmaksızın Türkiye İş Bankasına devir ve temlik edecektir. İtibar-ı Millî Bankası bütün defter, kayıt ve hesaplarıyla haberleşmesine ilişkin evrak, mektup, kasa ve istihbarat fişleri gibi her türlü evrakı Türkiye İş Bankasına devir, terk ve teslim edecektir. İş Bankası 1 Temmuz 1927 tarihinden itibaren İtibar-ı Millî Bankasının kanunî halefi olarak kabul edilmiştir. 30 Haziran 1927 akşamı İtibar-ı Millî Bankası kendi adına işlem yapmaya son verecektir. İtibar-ı Millî Bankasının her biri on lira değerinde olan 400.000 hisse senedinin yarısının karşılığı olan beş lira ödenmiş olduğundan, İş Bankasının tamamı ödenmiş on lira itibarî değere sahip bir hisse senedi, İtibar-ı Millî Bankasının iki hisse senedi ile değiştirilecektir.

Kanun tasarısının Mecliste kabul edilmesi ve sözleşmenin imzalanmasından sonraki aşamada Resmî Gazete'de yayımlanan 1116 sayılı "İtibar-ı Millî Bankası İmtiyazat ve Muafiyatının Türkiye İş Bankasına Devrine ve Devlete Ait İtibar-ı Millî Bankası Hisse Senedatının Türkiye İş Bankası Hisse Senedatıyla Mübadelesine Dair Kanun" 1 Temmuz 1927 tarihinden itibaren geçerli olmuştur. Kanun'un yürürlüğe girmesiyle savaş ortamındaki ihtiyacın yarattığı bir zorunluluktan yola çıkılarak kurulan İtibar-ı Millî Bankası yaklaşık on yıl sonra yerini bir benzeri olan Türkiye İş Bankasına bırakmıştır. Bu süre içerisinde elde edilen tecrübeler Cumhuriyetin ilk ulusal bankasının kuruluşuna ve kuruluşun sonradan güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Meltem TEKEREK

KAYNAKÇA

AUTHEMAN André, **Bank-ı Osmanî Şahane, Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Bankası**, (çev. Ali Berktaş), Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2002.

BCA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi), 030.11.1.0/3.5.10.

BCA, 030.01/134 872 2.

BCA, 030.11.1/13.21.8.

BCA, 030.11.1/6.22.22.

BCA, 030.18.01.01/21.70.04.

BCA, 030.18.01/01.17.85.05.

BCA, 033.11.1/09.35.05.

ELDEM Vedat, **Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

ELDEM Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

İNAN Afet, **İzmir İktisat Kongresi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

KAZGAN Haydar, ÖZTÜRK Murat, KORALTÜRK Murat, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Ltd. Şti., İstanbul, 2000.

KOCABAŞOĞLU Uygur, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

ÖKÇÜN A. Gündüz, **İktisat Tarihi Yazıları**, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Yayın No: 58, Ankara, 1997.

Resmi Ceride, 4 Temmuz 1927, Sayı: 624.

Tanin, 20 Ocak 1945.

Tanin, 29 Mart 1945.

Tanin, 30 Mart 1945.

Tanin, 31 Mart 1945.

Tanin, 4 Nisan 1945.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt:33, İctima Senesi IV, İnikat: 79, 21 Haziran 1927.

TEKELİ İlhan-İLKİN Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 1983.

TOPRAK Zafer, **Milli İktisat-Milli Burjuvazi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

TOPRAK Zafer, **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi C.3**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TOPRAK Zafer, **Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.

Vakit, 11 Mayıs 1927.

Vakit, 23 Mart 1927.

YILMAZ Nihat, **Osmanlı İtibar-ı Millî Bankası**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

13/10/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/itibar-i-milli-bankasi/?pdf=3560> adresinden erişilmiştir